

УДК 351.77:614.2:005.6

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2025.2.6>

Панченко Олег Анатолійович,

доктор наук з державного управління, доктор медичних наук, професор, почесний академік НАПН України, Заслужений лікар України, генеральний директор ДНП «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України», президент громадської організації «Всеукраїнська професійна психіатрична ліга»
ORCID ID: 0000-0001-9673-6685

Панок Віталій Григорович,

академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, в.о. академіка-секретаря Відділення психології та спеціальної педагогіки НАПН України
ORCID ID: 0000-0003-1421-0554

Науменко Олександр Миколайович,

доктор медичних наук, професор, член-кореспондент НАМН та НАПН України, перший проректор з науково-педагогічної роботи та післядипломної освіти Національного медичного університету імені О.О. Богомольця
ORCID ID: 0000-0002-9001-7580

Кабанцева Анастасія Валеріївна,

кандидатка психологічних наук, учена секретарка, завідувачка відділення клінічної психології ДНП «Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України»
ORCID ID: 0000-0001-7678-6052

Сердюк Ірина Анатоліївна,

кандидатка наук з державного управління, т.в.о. заступника генерального директора з інноваційної, наукової та освітньої діяльності ДНП Науково-практичний медичний реабілітаційно-діагностичний центр МОЗ України
ORCID ID: 0000-0001-9840-7340

КЛІНІЧНА ПСИХОЛОГІЯ: ПРОБЛЕМА СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТА СЕРТИФІКАЦІЇ

CLINICAL PSYCHOLOGY: THE ISSUE OF STANDARDIZATION AND CERTIFICATION

У статті проведено аналіз стану стандартизації та сертифікації у медичній галузі, зокрема клінічної психології, визначено найбільш актуальні проблеми, теоретичного і методичного характеру, на основі чого запропоновано бачення необхідних змін у практиці стандартизації та сертифікації з урахуванням вітчизняних традицій та реалій сьогодення. Підкреслено, що стандартизація та сертифікація, відрізняючись за функціональним призначенням, є взаємодоповнюючими елементами забезпечення якості професійної діяльності у сфері клінічної психології. Наголошено, що швидкозмінні соціально-економічні та воєнно-політичні умови життя ставлять перед клінічною психологією ряд питань, що можна поділити на три основні категорії: прикладні, освітні, наукові. Постають питання щодо організації та безпосереднього виконання роботи фахівця в галузі клінічної психології, існують проблеми підготовки кадрів (освітні програми, їх зміст, обсяги, тривалість тощо), а також актуальними є організація та проведення наукових досліджень, безпосередня розробка ефективних психодіагностичних та психотерапевтичних інструментів. Зроблено висновок, що модернізація державної політики у сфері клінічної психології через стандартизацію методології, сертифікацію спеціалістів і методів лікування, імплементацію міжнародних стандартів і розвиток регуляторних механізмів, дозволить підвищити якість психологічної допомоги, зміцнити професійне середовище та забезпечити стійкість системи в умовах сучасних викликів. На основі проведеного аналізу та теоретичного моделювання запропоновано: впровадити ліцензування навчально-методичних матеріалів і оцінювання результативності освітнього процесу з професійної підготовки клінічних психологів у ЗВО (спільно МОН та МОЗ); запровадити на державному рівні сертифікацію фахівців у галузі клінічної психології та психотерапії після проходження ними ординатури й супервізії за

стандартизованими методиками; а також здійснювати сертифікацію методів психотерапії та реабілітації, методик клінічної психодіагностики для застосування в галузі клінічної психології.

Ключові слова: клінічна психологія, державне управління, стандартизація, сертифікація, психодіагностика, система охорони здоров'я.

This article presents an analysis of the current state of standardization and certification in the medical field, with a particular focus on clinical psychology. It identifies the most pressing theoretical and methodological challenges and, based on this analysis, proposes a vision for necessary reforms in standardization and certification practices, taking into account national traditions and present-day realities. It is emphasized that while standardization and certification serve distinct functional purposes, they are complementary mechanisms for ensuring the quality of professional practice in clinical psychology. The authors highlight that rapidly changing socio-economic and geopolitical conditions pose a series of challenges for clinical psychology, which can be grouped into three broad categories: applied, educational, and scientific. These challenges include questions related to the organization and direct practice of clinical psychologists; persistent issues in professional training (such as the content, scope, and duration of educational programs); and the need for more robust scientific research, including the development of effective psychodiagnostic and psychotherapeutic tools. The article concludes that modernizing state policy in the field of clinical psychology – through the standardization of methodology, the certification of specialists and treatment methods, the implementation of international standards, and the development of regulatory frameworks – will improve the quality of psychological services, strengthen the professional community, and enhance the resilience of the system in the face of contemporary challenges. Based on the analysis and theoretical modeling, the following recommendations are proposed: the introduction of licensing for educational materials and the evaluation of training outcomes in clinical psychology programs at higher education institutions (jointly overseen by the Ministry of Education and the Ministry of Health); the establishment of a state-level certification system for clinical psychologists and psychotherapists upon completion of residency and supervision using standardized methods; and the implementation of certification procedures for psychotherapeutic and rehabilitation methods, as well as clinical psychodiagnostic tools used in the field of clinical psychology.

Key words: clinical psychology, public administration, standardization, certification, psychodiagnostics, health system.

Постановка проблеми. Основним інструментом забезпечення якості товарів, продукції та послуг у країнах Європейського Союзу виступає система державної стандартизації та сертифікації. В такому контексті для України особливо актуальною є потреба в глибокому реформуванні власної системи стандартизації та сертифікації, що є ключовою передумовою для посилення економічної та політичної інтеграції до європейського простору [1]. Інтеграція України у світовий науковий простір вимагає також гармонізації нормативно-правової бази в царині психіатрії і практичної психології з найкращими зарубіжними практиками надання психологічної допомоги [2].

Ключовими чинниками, що зумовлюють потребу впровадження сучасних технологій стандартизації в системі охорони здоров'я, є потреба в удосконаленні публічного управління, забезпеченні клінічно ефективної, безпечної та орієнтованої на пацієнта медичної допомоги, підвищенні якості медичних послуг. Основним мотивом стандартизації методів клінічної психодіагностики та сертифікації фахівців у галузі клінічної психології є захист законних прав і соціального благополуччя клієнтів/пацієнтів.

Досягнення зазначених цілей можливе лише за умови впровадження уніфікованих підходів до планування, нормування, ліцензування та сертифікації діяльності у сфері охорони здоров'я. Важливу роль у цьому процесі відіграє удоско-

налення механізмів контролю якості медичних послуг, зокрема через оновлення акредитаційних і атестаційних вимог, а також підвищення ефективності функціонування галузі шляхом активної гармонізації національних процесів з європейськими стандартами та вимогами. Окрім того, потребують залучення і використання у практиці підготовки українських фахівців з клінічної психології також і навчально-методичні розробки та методики, що застосовуються у кращих зарубіжних закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика стандартизації та сертифікації у сфері охорони здоров'я активно розглядається сучасними науковцями. У праці Кадука Д. Є. [3] проаналізовано сучасний стан та окреслено перспективи впровадження стандартизації даних у медичній галузі України. Окрему увагу приділено оглядам сучасного стану медичної стандартизації в публікаціях Косяченка К. [4], Лівінського В. Г. із колегами [5] Зокрема, підкреслюються основні проблеми впровадження медичних стандартів в Україні, серед яких – фрагментарність нормативної бази та недостатня інтеграція клінічної психології в загальну систему охорони здоров'я. Сенюта І. Я. [6] та Ярош Н. П. [7], наголошують на потребі вдосконалення нормативно-правового регулювання, що має враховувати сучасні виклики у медичній галузі. Сергєєва О. Р. [8] акцентує на ролі стандартизації як ефективного інструмента

підвищення якості послуг, зокрема у сфері психічного здоров'я. Таким чином, сучасний науковий дискурс вказує на комплексність проблеми стандартизації в охороні здоров'я та актуальність її дослідження в межах клінічної психології.

Мета статті. Провести аналіз стану стандартизації та сертифікації у медичній галузі, зокрема клінічної психології, визначити найбільш актуальні проблеми теоретичного і методичного характеру, на основі чого запропонувати бачення необхідних змін у практиці стандартизації та сертифікації з урахуванням вітчизняних традицій та реалій сьогодення.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку світової системи охорони здоров'я, включаючи Україну, забезпечення якості медичної допомоги визнається пріоритетним завданням [3, 9, 10]. У сфері клінічної психології це завдання набуває особливої актуальності в умовах реформування вітчизняної системи охорони психічного здоров'я.

Одним із ключових інструментів управління якістю медичних послуг є стандартизація – механізм, що дедалі активніше інтегрується у сферу охорони здоров'я населення України [4, 7]. Стандартизація медичної допомоги – явище похідне від феномену доказової медицини, метою якої є встановлення на засадах наукових методів об'єктивних закономірних зв'язків між патологічними станами та впливом лікувальних заходів [5]. На основі таких науково обґрунтованих зв'язків відкриваються можливості для алгоритмізації та стандартизації клінічних методів впливу на хвороби. Саме стандарти слугують основою для формування протоколів, нормативів і показників якості, що забезпечують належну організацію

роботи медичних закладів і фахівців, зокрема клінічних психологів.

Стандарти є базисом для створення ефективних механізмів функціонування галузі охорони здоров'я. Вони відіграють ключове значення, зокрема, у процесі відновлення та вдосконалення системи моніторингу. У цьому контексті стандарти виступають інструментами державного регулювання, що спрямовані на забезпечення безпеки пацієнтів і відповідності професійної діяльності медичних працівників національним та міжнародним вимогам і нормам [8].

У Законі України «Про стандартизацію» зазначено, що стандартизація – діяльність, що полягає в установленні положень для загального та неодноразового використання щодо наявних чи потенційних завдань і спрямована на досягнення оптимального ступеня впорядкованості в певній сфері [11]. У межах нормативного підходу визначено основні рівні стандартизації, які є ключовими для формування цілісної системи державного управління, а саме: міжнародна, регіональна та національна стандартизація (рис. 1). Кожен з цих рівнів має важливе значення: міжнародний забезпечує глобальну узгодженість стандартів, національний адаптує загальні вимоги до потреб і можливостей конкретної країни, регіональний враховує специфіку окремого регіону.

У сфері охорони здоров'я, зокрема клінічної психології, стандартизація набуває особливої ваги, оскільки забезпечує єдність підходів до надання психотерапевтичної, діагностичної та реабілітаційної допомоги. Її впровадження сприяє підвищенню якості психологічних послуг. Це охоплює розробку клінічних протоколів, формулярів лікарських засобів, а також уніфікацію психодіагностичних методик і психокорекційних інтервенцій.

Рис. 1. Рівні стандартизації

Стандарт медичної допомоги (медичний стандарт) – це сукупність норм, правил, нормативів та індикаторів якості медичної допомоги відповідного виду, розроблений з урахуванням сучасних досягнень медичної науки та практики. Клінічний протокол, у свою чергу, є уніфікованим документом, що визначає чіткі вимоги до методів діагностики, лікування, профілактики та реабілітації, а також їх послідовність застосування. Обов'язковим стандартом виступає формуляр лікарських засобів – перелік ліків із доведеною ефективністю, допустимим рівнем безпеки та економічною доцільністю їх використання [12].

Варто підкреслити, що стандартизація виконує не лише медико-технічну, а й економічну, соціальну та комунікативну функції [6]. Вона забезпечує ефективне використання ресурсів, підвищує рівень доступності послуг, інтегрує всі сторони медичного процесу в єдиний інформаційний простір і сприяє кращій взаємодії між спеціалістами. У цьому контексті одним із істотних механізмів управління якістю професійної діяльності виступає сертифікація, яка дозволяє об'єктивно оцінити та перевірити відповідність професійної діяльності фахівця встановленим національним стандартам [13]. Стандартизація та сертифікація, відрізняючись за функціональним призначенням, є взаємодоповнюючими елементами забезпечення якості професійної діяльності у сфері клінічної психології.

Ще у 2004–2006 роках з метою сприяння європейській інтеграції Європейський Союз реалізував в Україні проект «Підтримка розвитку системи медичних стандартів», що фінансувався в межах програми TACIS [14]. Головною метою проекту було сприяння створенню ефективної та продуктивної системи медичної допомоги в Україні, шляхом впровадження сучасних підходів до розробки клінічних рекомендацій та медичних стандартів, базованих на кращому міжнародному досвіді. У межах програми наголошувалося на важливості інтеграції всіх дотичних до процесу стандартизації інституцій та організацій у єдину національну систему для забезпечення її ефективного функціонування.

Подальший розвиток системи стандартів в охороні здоров'я пов'язаний із динамічним спостереженням за практикою реалізації державної політики, постійним удосконаленням чинного законодавства у сфері стандартизації, а також поєднанням зусиль усіх зацікавлених суб'єктів публічного управління медичною сферою. У цьому контексті особливої актуальності набуває формування стандартизованого підходу

й у сфері клінічної психології, що забезпечить єдність вимог до професійної діяльності, якість надання психологічної допомоги та її інтеграцію в загальну систему охорони здоров'я України.

Існує ряд досліджень щодо порівняння професійної підготовки в галузі клінічної психології серед різних країн Європи, у Канаді, США, країнах Південно-Східної Азії, Австралії. Різні правила та освітні чи практичні стандарти серед психологів у різних країнах не лише обмежують міжнародну мобільність, але й призводять до відмінних між собою перспектив роботи в ширшому масштабі [15]. Попри існуючі програми поширення передових психотерапевтичних методів, клінічна психологія стикається з перешкодами просування ширшого та більш ефективного поширення емпірично підтверджених видів психотерапій [16].

Отже, сучасний розвиток клінічної психології вимагає гнучкості та адаптивності стандартів до швидкозмінних умов. За період 2022-2024 років Урядом України, міжнародними партнерами держави, громадськими ініціативами здійснено потужну роботу в напрямку охорони психічного здоров'я, зокрема введені нові посади та програми підготовки професіоналів з вищою немедичною освітою, серед яких визначені клінічні психологи, відповідно внесено ряд змін у нормативні документи, також затверджено план заходів на 2024-2026 роки з реалізації з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року, розроблено та запроваджено національну програму щодо зміцнення психічного здоров'я населення [17-23]. Наведені посилання – це тільки частина того, що вже зроблено в державі, але й багато питань залишаються ще відкритими та потребують свого нагального вирішення.

За останні роки галузь клінічної психології зазнала безліч трансформацій, щоб відповідати актуальним соціальним проблемам. Через підвищення попиту споживачів та дефіциту лікарів-психіатрів, клінічних психологів [24] у системі охорони здоров'я зміни відбулись як в сфері освіти, так і в практичній реалізації надання відповідних послуг. До клінічних психологів був кинутий заклик посилити свої зусилля щодо реформ, що можуть ще більше підвищити довіру до клінічної психологічної науки [25]. Тому в 2023 році відбулася зміна парадигми клінічної психології. Наказом Міністерства охорони здоров'я України № 138 від 25 січня 2023 року «Про затвердження змін до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників», визначено основні завдання, функціональні обов'язки та кваліфі-

каційні вимоги до фахівців [20], які обіймають посаду клінічного психолога.

Швидкозмінні соціально-економічні та воєнно-політичні умови життя ставлять перед клінічною психологією ряд питань, що можна поділити на три основні категорії: прикладні, освітні, наукові. Постають питання щодо організації та безпосереднього виконання роботи фахівця в галузі клінічної психології [26-30], існують проблеми підготовки кадрів (освітні програми, їх зміст, обсяги, тривалість тощо) [31-35], а також актуальними є організація та проведення наукових досліджень, безпосередня розробка ефективних психодіагностичних та психотерапевтичних інструментів [36-38].

Вирішення викликів клінічної психології вимагають точного розрахунку з урахуванням сильних та слабких сторін поточної практики навчання. Підготовка клінічного психолога – це творчий процес, що поєднує якісну теоретичну і практичну підготовку майбутнього фахівця у сфері психічного здоров'я на основі впровадження сучасних наукових і освітніх технологій. Слухачі повинні володіти як дослідницькими, так і клінічними навичками, щоб виявляти невідповідності у здоров'ї та надавати допомогу з урахуванням культурних особливостей [34, 39, 40]. А тому повинно бути сприяння регулярним можливостям значущої взаємодії здобувачів освіти, викладачів, професіоналів-практиків з обов'язковим урегулюванням оптимального обсягу теоретичної та клінічної підготовки, що забезпечує освітню та професійну мобільність.

Однією з головних проблем є відсутність уніфікованих підходів до сертифікації фахівців, як гарантії професійної компетентності. В умовах європейської інтеграції України актуальною є розробка прозорої та ефективної системи сертифікації клінічних психологів. На сьогодні сертифікація в галузі клінічної психології не має законодавчо закріпленої процедури, що створює труднощі у визнанні послуг клінічних психологів як частини системи охорони здоров'я. Вирішення цього питання дозволить не лише підвищити довіру до фахівців з боку пацієнтів, а й сприятиме їх професійній мобільності в міжнародному просторі.

Отже, нагальним питанням є розробка оптимальної форми адаптації державного регулювання стандартизації методів клінічної психодіагностики та сертифікації клінічних психологів, вимог до підготовки та підвищення кваліфікації фахівців, що має враховувати як потребу у захисті прав клієнтів/пацієнтів, так і динамічні зміни в галузі – стрімкий розвиток цифрових технологій, транс-

формацію системи освіти, зростання попиту на спеціалізовану психотерапевтичну допомогу.

Методологічні засади формування системи державного регулювання у сфері стандартизації й сертифікації клінічної психології доцільно вибудовувати на основі поєднання двох підходів: системного (забезпечує цілісність регуляторної моделі, її ієрархічну побудову та узгодженість нормативних актів і процедур на всіх рівнях – від базової підготовки спеціаліста до контролю за якістю надання послуг) та синергетичного (гарантує гнучкість і здатність системи до саморегуляції, підтримує взаємозв'язок між державними органами, професійною спільнотою та пацієнтами, сприяє адаптації до змін у соціальному середовищі). Таке методологічне підґрунтя дозволить гармонізувати та задовольнити цілі всіх учасників процесу (держслужбовців, клінічних психологів, науковців, освітян та клієнтів/пацієнтів) та досягти балансу між якістю, доступністю та етичністю психологічної допомоги. Удосконалення методичних основ передбачає розробку нових державних програм, зміну орієнтирів регулювання відповідно до глобальних тенденцій, коригування структури організації державного регулювання.

Необхідно також створити інтегровану модель адаптації міжнародних практик державного регулювання у сфері стандартизації й сертифікації клінічної психології. Така модель має включати досвід різних країн, визначати рівні регуляції (національний, регіональний, інституційний), передбачати удосконалення законодавчої бази з урахуванням міжнародних рекомендацій, впроваджувати ефективні механізми і технології, що дозволить покращити стандарти клінічної психології та полегшити доступ до медико-психологічної допомоги.

Важливо удосконалити методичні основи організаційно-економічної складової державного регулювання у сфері стандартизації й сертифікації, що націлені на досягнення стратегічних та тактичних цілей в умовах глобалізації через підвищення ефективності державного регулювання в умовах глобальних змін. Вони мають містити формування державних програм підтримки та розвитку клінічної психології, запровадження ефективних механізмів фінансування, перехід до нової моделі планування людських ресурсів в охороні психічного здоров'я на основі реального попиту, впровадження цифрових рішень для дистанційної сертифікації, електронного ліцензування, та обліку практики. Удосконалені методологічні засади сприяють створенню цілісної та

гнучкої регуляторної системи, яка узгоджує інтереси всіх учасників та покращує якість надання медичної допомоги.

Реформування системи сертифікації у сфері клінічної психології в Україні є необхідною умовою підвищення якості медичних і психологічних послуг, інтеграції до європейського науково-практичного простору, а також забезпечення прав пацієнтів на безпечну й ефективну допомогу. Проблеми, пов'язані з фрагментарністю правового регулювання, відсутністю єдиних стандартів підготовки та контролю якості, мають бути вирішені через запровадження комплексного підходу до розробки нормативної бази, створення системи професійного контролю та адаптацію міжнародного досвіду до українських реалій. Такий підхід забезпечить ефективне функціонування клінічної психології як повноцінної складової системи охорони здоров'я України та відповідатиме як національним потребам, так і європейським стандартам.

Висновки.

1. Стандартизація та сертифікація у сфері охорони здоров'я, зокрема клінічної психології, є необхідною умовою для забезпечення єдності, якості та ефективності надання психологічної допомоги. Кожен рівень стандартизації – міжнародний, регіональний і національний – виконує важливу функцію в розбудові системи державного управління охороною психічного здоров'я, забезпечуючи відповідність локальних підходів до глобальних стандартів.

2. Враховуючи кадрові проблеми у сфері охорони психічного здоров'я, зокрема недостатню забезпеченість клінічними психологами, необхідне прийняття управлінських рішень на державному рівні щодо покращення ситуації з кадровим потенціалом цієї галузі. Модернізація державної політики у сфері клінічної психології через стандартизацію методології, сертифікацію спеціалістів і методів лікування, імплементацію міжнародних стандартів і розвиток регуляторних механізмів, дозволить підвищити якість психологічної допомоги, зміцнити професійне середовище та забезпечити стійкість системи в умовах соціальних, економічних і воєнних викликів.

3. Теоретичний аналіз практики ліцензування і сертифікації у медичній галузі, зокрема клінічної психології, засвідчив, що така діяль-

ність належить до сфери державно-громадського регулювання професійної діяльності. У багатьох країнах процеси сертифікації та ліцензування здійснюються в основному на базі професійних громадських організацій або із широким залученням авторитетних фахівців з прикладної психології і психотерапії. Але регулюється така діяльність державними органами або інституціями. При цьому законодавчо ліцензування і сертифікація корелюється із законодавством про захист прав споживачів, про страхування життя і здоров'я громадян, про надання медичної чи психологічної допомоги.

4. Аналіз практики ліцензування і сертифікації в Україні засвідчив ряд особливостей, які ускладнюють вирішення завдань захисту психічного здоров'я і соціального благополуччя українців. Зокрема, ліцензування фахівців з клінічної психології та психотерапії здійснюється виключно представниками українських професійних громадських організацій або філіями чи представництвами закордонних професійних асоціацій, що іноді суперечить державній політиці у сфері охорони психічного здоров'я.

5. В якості пропозицій, що впливають з проведеного аналізу і теоретичного моделювання ми пропонуємо наступні:

- запропонувати МОН спільно з МОЗ здійснювати ліцензування навчально-методичного матеріалу та оцінки результативності освітнього процесу з професійної підготовки клінічних психологів у ЗВО;

- на державному рівні запровадити сертифікацію спеціалістів у галузі клінічної психології і психотерапії після проходження ними ординатури і супервізії за стандартизованими методиками;

- запровадити сертифікацію методів психотерапії та реабілітації, методик клінічної психодіагностики для застосування в галузі клінічної психології.

Така робота має здійснюватись за умови активного залучення відомих вітчизняних і зарубіжних фахівців, науковців Національної академії педагогічних наук України, Національної академії медичних наук України, представників професійних громадських організацій, представників сфери страхування та організацій, що опікуються правами споживачів/пацієнтів.

REFERENCES:

1. Dakal, A., Dragan, I., Antonova, L. (2024). Reforming the standardization and certification system of Ukraine in the context of the implementation of European experience. *Public Administration and Regional Development*, 25, 1055–1066.
2. Panchenko, O.A. (2023). Publichne upravlinnia u sferi zabezpechennia psikhichnoho zdorov'ia natsii [Public management in the field of ensuring the mental health of the nation]. *Suchasni aspekty reformuvannia systemy publichnoho*

20. Nakaz MOZ Ukrainy «Pro zatverdzhennia zmin do Dovidnyka kvalifikatsijnykh kharakterystyk profesij pratsivnykiv. Vypusk 78 «Okhorona zdorov'ia» vid 25 sichnia 2023 roku № 138 [Order of the Ministry of Health of Ukraine “On approval of changes to the Handbook of qualification characteristics of employee professions. Issue 78 “Healthcare” dated January 25, 2023 № 138]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0138282-23#Text> [in Ukrainian].

21. Nakaz MOZ Ukrainy «Pro zatverdzhennia Nomenklatury spetsial'nostej profesionaliv u haluzi okhorony zdorov'ia u zakladakh okhorony zdorov'ia, Pereliku tsykliv spetsializatsii ta tematychnoho udoskonalennia za spetsial'nostiamy profesionaliv u haluzi okhorony zdorov'ia u zakladakh okhorony zdorov'ia ta profesionaliv z vyschoiu nemedychnoiu osvitoiu» vid 23 sichnia 2024 roku № 112 [Order of the Ministry of Health of Ukraine “On Approval of the Nomenclature of Specialties of Healthcare Professionals in Healthcare Institutions, the List of Specialization Cycles and Thematic Improvement by Specialties of Healthcare Professionals in Healthcare Institutions and Professionals with Higher Non-Medical Education” dated January 23, 2024 3 112]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z015924#Text> [in Ukrainian].

22. Proiekt Profesijnij standart «Klinichnyj psykholoh» [Project Professional Standard "Clinical Psychologist"]. Retrieved from: <https://npa-ua.org/pub/files/6db3ac294ca56aae.pdf> [in Ukrainian].

23. Rozporiadzhennia KМУ «Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2024–2026 roky z realizatsii Kontseptsii rozvytku okhorony psykhichnoho zdorov'ia v Ukraini na period do 2030 roku» vid 21 chervnia 2024 roku № 572-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On approval of the action plan for 2024–2026 for the implementation of the Concept for the development of mental health care in Ukraine for the period until 2030” dated June 21, 2024 No. 572-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2024-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

24. Volosovets', O.P., Diachuk, D.D., Lurin, I.A., Naumenko, O.M., Parij, V.D., Volosovets', A.O. (2025). Kadrovi resursy okhorony zdorov'ia Ukrainy u roky pandemii COVID-19 ta vijny [Human resources for health protection in Ukraine during the COVID-19 pandemic and war]. *Klinichna ta profilaktychna medytsyna*, 1(39), 117–131 [in Ukrainian].

25. Tackett, J.L., Brandes, C.M., King, K.M., Markon, K.E. (2019). Psychology's Replication Crisis and Clinical Psychological Science. *Annu Rev Clin Psychol*, 15, 579–604. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-050718-095710>

26. Kabantseva, A.V. (2025). *Psykholohiia turbulentnoho chasu: monohrafiia [Psychology of turbulent times: a monograph]*. Kyiv: KVITs [in Ukrainian].

27. Panok, V.H. (2013). Profesijne stanovlennia praktychnykh psykholohiv: dosvid i perspektyvy [Professional development of practical psychologists: experience and prospects]. *Psykholohiia i suspil'stvo*, 3 (53), 135–141 [in Ukrainian].

28. Panchenko, O.A., Hnatenko, V.S. (2023). Informatsijna bezpeka u suchasnomu vymiri [Information security in the modern dimension]. Kyiv: KVITs, 404 p. [in Ukrainian].

29. Panchenko, O.A., Martsyniuk, S.M., Tsapro, N.P., Huta, Ya.V. (2023). Orhanizatsiia medyko-psykholohichnoi, sotsial'noi rehabilitatsijnoi dopomohy vnutrishn'o peremischenym osobam v Ukraini v umovakh vijny [Organization of medical, psychological, and social rehabilitation assistance to internally displaced persons in Ukraine during wartime]. *Aktual'ni problemy klinichnoi ta tekhnolohichnoi medytsyny: zbirnyk naukovykh prats' XVII naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu*. Kyiv: KVITs, pp. 156–159 [in Ukrainian].

30. Panchenko, O.A., Salivon, V.P., Serdiuk, I.A. (2024). Bazovi pryntsyipy derzhavnogo upravlinnia psykhosotsial'noi rehabilitatsii mental'noho zdorov'ia [Basic principles of public administration of psychosocial rehabilitation of mental health]. *Vcheni zapysky Tavrijs'koho natsional'noho universytetu im. VI. Vernads'koho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia*, 35(74), №3, 93–98 [in Ukrainian].

31. Danyliuk, I.V. (2023). Profesijna pidhotovka psykholohiv u konteksti intehratsii do ievropejs'koho osvitn'oho prostoru [Professional training of psychologists in the context of integration into the European educational space]. *Ukrains'ka psykholohiia. KhKhI stolittia. Pochatok. (Dni ukrains'koi psykholohii v Berlini): materialy naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu*, pp. 53–57 [in Ukrainian].

32. Panchenko, O.A. (2023). Tekhnolohichnist' medyko-psykholohichnoi rehabilitatsijno-abilitatsijnoi dopomohy: konverhentni ta kohnityvni tekhnolohii [Technological aspects of medical and psychological rehabilitation and habilitation care: convergent and cognitive technologies]. *Aktual'ni problemy klinichnoi ta tekhnolohichnoi medytsyny: zbirnyk naukovykh prats' XVII naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoiu uchastiu*. Kyiv: KVITs, pp. 18–30 [in Ukrainian].

33. Panchenko, O.A., Shevtsov, A.H., Kabantseva, A.V. (2024). Vidnovlennia liuds'koho kapitalu iak providna meta rozvytku klinichnoi rehabilitatsii [Restoration of human capital as a leading goal of clinical rehabilitation development]. *Psykholohiia zhyttievoho prostoru osobystosti v suchasnykh umovakh kryzy, hlobalizatsii ta tsyfrovoy transformatsii suspil'noho zhyttia: materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Conference Mizhnarodnyj humanitarnyj universytet, pp. 246–249 [in Ukrainian].

34. Gee, D.G., DeYoung, K.A., McLaughlin, K.A. et al. (2022). Training the Next Generation of Clinical Psychological Scientists: A Data-Driven Call to Action. *Annu Rev Clin Psychol*, 18, 43–70. <https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-081219-092500>

35. McNally, R.J. (2024). Psychological Clinical Science: Meeting the Challenge of Public Mental Health. *Clin Psychol Eur*, 6(Spec Issue), e12067. <https://doi.org/10.32872/cpe.12067>
36. Panok, V.H. (2023). Psykholohichni doslidzhennia v umovakh vijny: problemy i zavdannia [Psychological research in wartime: problems and tasks]. *Visnyk Natsional'noi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy*, 5(1), 1-12. <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5133> [in Ukrainian]
37. Westhoff, M., Berg, M., Reif, A. et al. (2024). Major Problems in Clinical Psychological Science and How to Address them. Introducing a Multimodal Dynamical Network Approach. *Cogn Ther Res*, 48, 791–807. <https://doi.org/10.1007/s10608-024-10487-9>
38. Youyou, W., Yang, Y., Uzzi, B. (2023). A discipline-wide investigation of the replicability of Psychology papers over the past two decades. *Proc Natl Acad Sci USA*, 120(6), e2208863120. <https://doi.org/10.1073/pnas.2208863120>
39. Panok, V.H. (2017). Prykladna psykholohiia. Teoretychni problemy: monohrafiia [Applied Psychology. Theoretical Problems: Monograph]. Kyiv: Nika-Tsentr, 188 p. Retrieved from: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707672> [in Ukrainian].
40. Panok, V.H. (2012). Psykholohichna sluzhba: Navchal'no-metodychnyj posibnyk dlia studentiv i vykladachiv [Psychological Service: Educational and methodological manual for students and teachers]. Kam'ianets'-Podil's'kyj: TOV Drukarnia Ruta, 488 p. [in Ukrainian]